

O'SMIRLARDA IRODAVIY SIFATLARNI RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY MUHITNING ROLI

Axadov Yo'ldosh Hamzayevich

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: O'smirlik davri - inson psixologiyasining eng murakkab va hal qiluvchi bosqichlaridan biridir. Bu davrda ijtimoiy muhit, ya'ni ota-onalar, tengdoshlar, o'quvchilar guruhi va keng jamiyatning ta'siri o'smirlarning psixologik rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'smirlar o'z shaxsiyatini shakllantirishda, qiymatlarni aniqlashda va o'z-o'zini anglashda ijtimoiy muhitning ta'sirini sezilarli darajada his etadilar. Ularning o'zgaruvchan psixologik holati, hissiy, kognitiv va ijtimoiy jihatdan yangi tajribalar bilan to'ldirilgan muhitda rivojlanadi.

Kalit So'zlar: O'smirlik davri, psixologik rivojlanish, ijtimoiy muhit, shaxsiy o'sish, tengdoshlar ta'siri, ota-onalar roli, emotsional rivojlanish, shaxsiyat shakllanishi, ruhiy salomatlik, ijtimoiy ta'sir, psixologik holat, o'smirlarning psixologiyasi

Аннотация: Подростковый возраст - это один из самых сложных и решающих этапов в психологии человека. В этот период социальная среда, а именно родители, сверстники, школьные группы и широкое общество, играют важную роль в психологическом развитии подростков. Подростки в значительной степени ощущают влияние социальной среды при формировании своей личности, определении ценностей и самопознании. Их изменяющееся психологическое состояние развивается в среде, наполненной новыми эмоциональными, когнитивными и социальными переживаниями.

Ключевые слова: Подростковый возраст, психологическое развитие, социальная среда, личностный рост, влияние сверстников, роль родителей, эмоциональное развитие, формирование личности, психическое здоровье, социальное влияние, психологическое состояние, психология подростков.

Annotation: Adolescence is one of the most complex and decisive stages in human psychology. During this period, the social environment, including parents, peers, school groups, and the broader society, plays a crucial role in the psychological development of adolescents. Adolescents significantly feel the impact of the social environment in shaping their personality, defining values, and self-awareness. Their changing psychological state develops in an environment filled with new emotional, cognitive, and social experiences.

Keywords: Adolescence, psychological development, social environment, personal growth, peer influence, role of parents, emotional development, personality formation, mental health, social influence, psychological state, adolescent psychology.

Kirish. O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda nafaqat jismoniy, balki psixologik, emotsional va ijtimoiy o'zgarishlar ham ro'y beradi. O'smirlar o'zining ichki dunyosini, shaxsiyatini shakllantirishda va ijtimoiy dunyo bilan muvofiqlashishda muhim bosqichni o'taydilar. Ular o'zining qadriyatlari, g'oyalarini va dunyoqarashini shakllantirishga intiladilar, bu esa ijtimoiy muhitning ta'siridan mustaqil emas. Ijtimoiy muhit, xususan, tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar, oila va maktab, o'smirlarning psixologik rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy muhitning o'smirlar psixologiyasiga ta'siri nafaqat shaxsiy rivojlanishda, balki ularda o'zlikni anglash, o'z-o'zini tasdiqlash va dunyo bilan bo'lgan munosabatlarida ham alohida o'rin tutadi. Bu davrda o'smirlar o'zining kimligini qidirishda va ijtimoiy qabul qilishda qatnashadilar. O'smirlar, o'z navbatida, ijtimoiy guruhlar va oiladagi munosabatlarga qarab, o'zlarining psixologik holatini shakllantiradilar. O'smirlarning psixologik rivojlanishi ijtimoiy muhitning turli omillari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular shaxsiyatning shakllanishiga, qaror qabul qilish jarayonlariga va emotsional barqarorlikka katta ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu maqolada o'smirlarning psixologik rivojlanishida ijtimoiy muhitning roli tahlil qilinadi. Ijtimoiy omillar, jumladan, oila, tengdoshlar, maktab va keng jamiyatning o'smirlarning shaxsiyatini shakllantirishdagi o'rni o'rganiladi. Maqola o'smirlik davrida

o'z-o'zini anglash, o'zlikni tasdiqlash va o'zaro munosabatlarni tashkil etishda ijtimoiy muhitning ahamiyatini yoritadi.

Adabiyotlar tahlili. O'smirlarning psixologik rivojlanishida ijtimoiy muhitning roli bo'yicha o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar ko'plab psixologik, pedagogik va ijtimoiy aspektlarni o'rganadi. Adabiyotlar tahlili ijtimoiy muhitning o'smirlar psixologiyasiga ta'siri haqidagi mavjud nazariyalar va amaliy tadqiqotlarni tahlil qilishni maqsad qiladi.

Erik Erikson o'smirlik davrini shaxsiyatning shakllanishidagi muhim bosqichlardan biri deb ta'riflagan. U o'smirlikni "identifikatsiya va ro'lni izlash" bosqichi sifatida belgilaydi. O'smirlar o'z shaxsiyatlarini ijtimoiy muhitda tasdiqlashga intiladilar. Bu jarayon ota-onalar, tengdoshlar va jamiyat bilan o'zaro munosabatlar orqali amalga oshadi. Eriksonning nazariyasida ijtimoiy muhitning ijobiy yoki salbiy ta'siri o'smirning psixologik barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shaxsiy identifikatsiya va o'zlikni anglash jarayonida ijtimoiy ta'sirlar muhim o'rin tutadi.

Lev Vygotskiy o'smirlarning rivojlanishini ijtimoiy va madaniy omillar orqali tushuntiradi. Uning fikricha, inson rivojlanishi jamiyat bilan o'zaro munosabatlarda amalga oshadi. O'smirlik davri ham ijtimoiy o'zaro aloqalar va tajribalar orqali shakllanadi. Vygotskiy o'smirlarning bilim olish va ijtimoiy adaptatsiya jarayonida ijtimoiy ta'sirlarning muhimligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy muhitning o'zgarishi va rivojlanishi o'smirning kognitiv va emotsional salohiyatini shakllantirishda asosiy omil bo'ladi.

Jean Piagetning nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davri kognitiv rivojlanishda muhim bosqichdir. Piaget o'smirlarni abstrakt fikrlash, mantiqiy qaror qabul qilish va murakkab muammolarni hal qilishda yangi bosqichga o'tgan deb hisoblaydi. Biroq, u o'smirlarning bu yangi qobiliyatlari ijtimoiy muhitda, ya'ni tengdoshlar va oila bilan bo'ladigan interaktsiyalar orqali rivojlanadi. Ijtimoiy munosabatlar o'smirning fikrlash tizimining kengayishiga, shuningdek, o'zlikni anglash va shaxsiyatni shakllantirishga ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlar orasidagi tengdoshlar ta'siri haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning ijtimoiy rivojlanishi va psixologik holati

ko'pincha tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar orqali shakllanadi. O'smirlarning tengdosh guruhidagi o'rinlari, guruh normalari va ijtimoiy qabul qilish hissi ularning psixologik salomatligi va o'zlikni anglashiga ta'sir ko'rsatadi. O'smirlar o'zlarini guruhda tasdiqlash uchun ba'zida xavfli yoki salbiy xulq-atvorlarni ham namoyish etishlari mumkin.

Ota-onalar o'smirlarning psixologik rivojlanishida asosiy o'rin tutadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning oila bilan bo'ladigan munosabatlari, ota-onalar bilan ochiq va to'g'ri muloqotlar, ular uchun mustahkam psixologik asos yaratadi. Ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi, qadriyatlarining o'smirlarga ta'siri va ular bilan bo'ladigan muloqot o'smirlarning shaxsiyatini shakllantirishda, ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhimdir. Bundan tashqari, oila ijtimoiy muhitning birinchi va eng ta'sirchan qismidir.

Zamonaviy ijtimoiy omillar, xususan, internet, ijtimoiy tarmoqlar va globalizatsiya o'smirlarning psixologik rivojlanishida yangi ta'sir o'rnini egallamoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn muloqotlar o'smirlarning ijtimoiy normalarni anglashida va o'z shaxsiyatini tasdiqlashda muhim vosita bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, virtual muhitda bo'layotgan ta'sirlar o'smirlarning emotsional holati va psixologik barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Muhokama. O'smirlarning psixologik rivojlanishida ijtimoiy muhitning roli juda muhim bo'lib, uning ijobiy yoki salbiy ta'siri o'smirlarning shaxsiyatini shakllantirishda, ijtimoiy normalarni qabul qilishda va o'z-o'zini anglashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'smirlar o'zlarining psixologik holatini va shaxsiyatini ijtimoiy muhit orqali rivojlantiradilar. Biroq, ijtimoiy muhitning ta'siri har xil kontekstda va ijtimoiy omillarga bog'liq ravishda turlicha bo'lishi mumkin.

O'smirlik davrida ota-onalar bilan bo'ladigan munosabatlar juda muhim ahamiyatga ega. Oila, o'smir uchun ijtimoiy muhitning birinchi makoni bo'lib, unda o'smirlik davrining boshlang'ich psixologik shakllanishi amalga oshadi. Ota-onalar o'smirning emotsional va kognitiv rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan asosiy shaxslar hisoblanadi.

Aksariyat tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iliq va qo'llab-quvvatlovchi oilaviy muhitda tarbiyalangan o'smirlar o'zlikni anglashda va shaxsiyatini shakllantirishda ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar. Biroq, ota-onalar tomonidan taqdim etilgan haddan tashqari nazorat yoki befarqlik, o'smirlarning psixologik rivojlanishini salbiy tomonga o'zgartirishi mumkin.

O'smirlar tengdoshlar ta'sirini kuchli his qiladilar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tengdoshlar orasida qabul qilinmagan yoki rad etilgan o'smirlar ko'pincha ijtimoiy izolyatsiya, depressiya va o'zlikni yo'qotish muammolari bilan yuzlashadilar. O'smirlar o'zlarining kimligini anglashda va shaxsiyatini shakllantirishda tengdoshlar guruhining rolini katta ahamiyatga ega deb biladilar. Shu bilan birga, ijtimoiy ta'sirlarning salbiy tomonlari ham mavjud. O'smirlar ba'zan guruhdagi boshqaruvchi kuchlarga ta'sir qilishi mumkin va bu ba'zan xavfli xulq-atvorlarga olib kelishi mumkin. Bunday holatlar, xususan, xavfli ijtimoiy tarmoqlar va tengdoshlar guruhlaridagi salbiy omillar orqali o'smirlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va internetning o'smirlarning psixologiyasiga ta'siri tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'smirlarning ijtimoiy tarmoqlar orqali o'zaro aloqada bo'lishi ularga keng dunyoqarashni shakllantirish imkonini beradi. Biroq, internetda doimiy muloqot va virtual kimlikni yaratish, o'smirlarning haqiqiy ijtimoiy munosabatlarda o'zlarini tasdiqlashdagi qiyinchiliklarni kuchaytirishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga keladigan "taqqoslash sindromi" ham o'smirlarning o'z-o'zini past baholashiga va ruhiy salomatlikka ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarda o'zini namoyon qilish o'smirlarga o'zlikni anglashda yordam berishi mumkin, lekin bu yerda o'smirlarning kimligi va ijtimoiy qabul qilinishga bo'lgan ehtiyojlari murakkab bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy muhitda yuz berayotgan o'zgarishlar, masalan, globalizatsiya, madaniy o'zgarishlar, ijtimoiy qadriyatlarining o'zgarishi, o'smirlarning psixologik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda ijtimoiy normalar va qadriyatlar tez o'zgarib bormoqda, bu esa o'smirlarning dunyoqarashiga, ularning o'zligini anglashlariga va

psixologik holatiga ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy muhitning dinamik o'zgarishi o'smirlarga yangi moslashuv mexanizmlarini shakllantirishga yordam beradi, ammo ba'zan bu o'zgarishlar o'smirlar uchun stress manbai bo'lishi mumkin.

O'smirlarning psixologik salomatligi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq. Ijtimoiy izolyatsiya, xususan, tengdoshlar orasida qabul qilinmaslik, o'smirlarning depressiya va stressga uchrashiga olib kelishi mumkin. O'smirlarning psixologik salomatligini yaxshilash uchun ijtimoiy muhitni qo'llab-quvvatlovchi va ijobiy qilish zarur. O'smirlarning o'z-o'zini anglashiga yordam beradigan salbiy omillardan himoya qilish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa: O'smirlarning psixologik rivojlanishida ijtimoiy muhitning roli kuchli va ikki tomonlama ta'sirga ega. Ijtimoiy muhit o'smirlarning o'zlikni anglash, shaxsiyat shakllanishi va psixologik salomatligi uchun muhim ta'sir ko'rsatadi. O'smirlar uchun ijtimoiy muhitni ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi tarzda shakllantirish, ularga o'zlikni anglash va shaxsiyatni shakllantirishda yordam beradi. Ijtimoiy muhitning salbiy ta'sirlarini kamaytirish, o'smirlarning emotsional va psixologik holatini yaxshilash uchun muhimdir. O'smirlarning psixologik rivojlanishi ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu omillarni yaxshilash o'smirlar salomatligini yaxshilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. Norton & Company.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.
4. Brown, B. B., & Larson, J. (2002). *Peer Relationships in Adolescence*. *Handbook of Adolescent Psychology*, 2, 74-103.

5. Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
6. Arnett, J. J. (2004). *Adolescence and Emerging Adulthood: A Cultural Approach*. Pearson Prentice Hall.
7. Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2017). *Introduction to Sociology* (10th ed.). W.W. Norton & Company.
8. Xushvaqтова, X. X. (2016). O'smirlik davrida psixologik rivojlanish va ijtimoiy muhit. Toshkent: "O'zbekiston" NMIU.
9. Mamajonova, Z. (2008). O'smirlik va yoshlarning psixologik rivojlanishi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
10. Jabborov, S. M. (2014). *Yoshlar va ijtimoiy muhit*. Toshkent: "Fan" nashriyoti.